

DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2024.3.10>

УДК 37.011.3-051:9]:005.336.5

Оксана Салата

<https://orcid.org/0000-0003-2498-1483>

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історичної та громадянської освіти
Інституту післядипломної освіти,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
просп. Павла Тичини, 17, 02152, Київ, Україна,
o.salata@kubg.edu.ua

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджується розвиток громадянської компетентності вчителів історії та громадянської освіти в системі підвищення кваліфікації як необхідної умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Метою дослідження є система підвищення кваліфікації вчителів історії та громадянської освіти у післядипломній освіті та сприйняття ними процесу свого професійного розвитку та розкриття основних аспектів мотивації підвищувати кваліфікацію та розвивати громадянську компетентність вчителів історії та громадянської освіти. Показано, що методологічне значення для підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти має антропологізм як наукова концепція, що розглядає особистість як суб'єкт освітньої діяльності й суспільних відносин, визнає людину складною системою, яка саморозвивається за внутрішніми й зовнішніми законами. У процесі дослідження використано метод спостереження, усної комунікації та аналізу. Показано проблеми та складнощі наскрізного впровадження громадянської освіти в освітній процес та предметну площину кожного з предметів, що викладаються в закладах загальної середньої освіти. Здійснене дослідження показало, що переважна більшість учителів історії та громадянської освіти прагнуть опанувати нові знання, добре розуміють, що професійний розвиток може сприяти глибоким змінам у викладанні, якщо він ґрунтується на аудиторній практиці, є безперервним і здійснюється у співпраці з іншими викладачами. Переважна більшість учителів розуміють, що, коли вони навчаються і розвивають власні компетентності, вони трансформують свої знання в практику на користь розвитку своїх учнів.

Ключові слова: вчителі, громадянська компетентність, громадянська освіта, підвищення кваліфікації, професійний розвиток.

ВСТУП

Україна етнічно і політично багатоманітна і тому потребує об'єднання суспільства заради зміцнення держави, розвитку національної і громадянської ідентичності на засадах європейських цивілізаційних цінностей: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права. Потреба у формуванні такої ідентичності в умовах російсько-української війни досягла максимальної гостроти.

Сприятливі умови, створені для розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти, дозволять громадянам України реалізувати свої права в умовах демократії, спонукатимуть відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, а також брати активну участь у суспільно-політичних процесах та усвідомлено захищати утвердження та розвиток демократії в державі.

Необхідність розбудови в Україні громадянської освіти зумовлюється потребою розвитку державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості. Усталення таких процесів забезпечить усім громадянам рівні можливості для розвитку й виявлення їхніх здібностей та реалізації найважливішої соціально-психологічної потреби особистості – потреби в самовизначенні і самоствердженні. Оскільки мета викладання громадянської освіти передбачає формування громадянськості як

інтегрованої якості особистості, що має культурологічні засади і є фундаментальною духовно моральною якістю, світоглядною і психологічною характеристикою особистості, учитель громадянського виховання повинен володіти відповідним рівнем фахової та громадянської компетентності, які визначають його громадянську зрілість і професійну готовність.

Отже, умови, в яких сьогодні перебуває українське суспільство та, зокрема, освіта України, зумовлюють необхідність розвитку свідомого громадянина, який здатен стати на захист своєї країни та діяти в інтересах громадянського суспільства. Сьогодні саме вчителі історії, правознавства та громадянської освіти є важливими учасниками освітнього процесу, на яких покладається завдання розвитку громадянських компетентностей учнів. Розвиток громадянської компетентності вчителів історії та громадянської освіти в належній мірі зможе забезпечити система післядипломної педагогічної освіти.

Учителі відіграють життєво важливу роль у світовій освітній спільноті; вони мають потенціал для того, щоб впроваджувати зміни в освітніх системах, які формуватимуть знання та навички майбутніх поколінь. Ефективні зміни відбуваються в їхній діяльності тільки тоді, коли вони мають умови для постійного, якісного професійного розвитку. Але аналіз форм та системи підвищення кваліфікації вчителів історії та громадянської освіти показав, що розвиток вчителів у тому вигляді, в якому він здійснюється сьогодні в нашій державі, недостатньо сприяє розвитку громадянської компетентності, необхідної для розвитку свідомого громадянина, і як результат – покращення навчання учнів.

Проблему розвитку фахової майстерності вчителів досліджували як українські, так і зарубіжні вчені. Зокрема, І. Іванюк (2012) дослідила виклики та проблеми впровадження громадянської освіти в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Серед них зокрема: відсутність наступності в розробці та здійсненні освітньої політики щодо впровадження громадянської освіти; недостатня кваліфікація людей, які займаються реформуванням освіти; відсутність системності в підготовці та підвищенні кваліфікації вчителів з питань громадянської освіти.

В. Буренко (2014), розглядаючи основні аспекти формування професійної компетентності вчителів, відзначила, що одним з перспективних напрямів формування та удосконалення професійної компетентності вчителя в післядипломній педагогічній освіті може бути андрагогічний підхід, який стимулює навчання та самовдосконалення.

Проблема розвитку професійних компетентностей педагогів також цікавить зарубіжних науковців. Зокрема, американський вчений S. Hudson-Ross (2001) досліджує проблеми сприйняття учасниками професійного росту в рамках багаторівневої системи підготовки вчителів. Він представляє проблеми професійного розвитку в рамках партнерських відносин між кількома навчальними закладами та середніми школами, включно з порушенням статус-кво і питаннями програм, рівня участі, а також різноманітності та рівності. Це дає можливість зрозуміти, як можна розвивати професійні компетентності на різних рівнях діяльності та спілкування з учнями і колегами

Українська вчена Т. Кравчинська (2019), досліджуючи процес формування громадянської компетентності вчителя Нової української школи, відзначила, що основними стратегічними напрямками громадянської освіти є правова освіта громадян, зокрема щодо розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права й обов'язки; здатність брати участь у суспільному житті. Вона прийшла до висновку, що саме у цьому питанні вчитель є ключовою ланкою між родиною та суспільством.

Продовжили дискусію про важливість розвитку громадянської компетентності в рамках Нової української школи вчені, педагоги Т. Матусевич, Л. Колесник (2019) та С. Топалова (2019). У своїх дослідженнях вони розглядають виклики, які існують у сучасній освіті. Дослідники розкривають шляхи розвитку громадянської компетентності, розглядаючи виклики як можливість набуття вчителями досвіду саме в контексті громадянської освіти та суспільних відносин.

Питання розвитку громадянської компетентності в системі післядипломної освіти вивчали Н. Ратушняк (2022), С. Драновська (2019), зокрема, ними було визначено проблему відсутності необхідного методичного інструментарію та рекомендацій для підготовки вчителів історичної та громадянської галузі.

Унікальний досвід розвитку громадянської компетентності учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій пропонують О. Бурау та М. Смирнова (2019). Вони наполягають на тому, що для того щоб розвинути в учнів громадянську компетентність, необхідно їх навчити інформаційно-комунікаційним технологіям, оскільки ми живемо в глобальному інформаційному просторі. На їхню думку, спочатку ці компетентності необхідно розвинути в учителя, який повинен не лише бути громадянином, а й вміти формувати власну позицію в сучасному інформаційному просторі.

Н. Марченко (2019) вивчала та аналізувала систему форм підвищення кваліфікації вчителів у Новій українській школі. Вона дійшла висновку, що основними формами, які мають популярність у педагогів та зазначені у нормативних документах України, є лекції, семінари, самостійна робота, майстер-класи, тренінги, конференції, вебінари, круглі столи тощо; виявлено, що основою сучасних курсів підвищення кваліфікації вчителів є розвиток творчості, креативності, професійних здібностей та майстерності.

Отже, аналізуючи праці українських та зарубіжних вчених, варто зазначити, що питання розвитку громадянської компетентності вчителя та впровадження громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти України є актуальним і викликає активну дискусію, що вказує на необхідність глибокого дослідження даного питання.

Звідси очевидним є те, що **метою** даного дослідження є аналіз системи підвищення кваліфікації вчителів історії та громадянської освіти у післядипломній освіті та сприйняття ними процесу свого професійного розвитку.

Завдання дослідження:

- розкрити основні аспекти мотивації підвищення кваліфікації та розвитку громадянської компетентності вчителів історії та громадянської освіти правознавства;
- визначити необхідні умови для розвитку громадянської компетентності вчителів історії, громадянської освіти та правознавства.

МЕТОДОЛОГІЯ

Методологічне значення для підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти має антропологізм як наукова концепція, що розглядає особистість як суб'єкт освітньої діяльності й суспільних відносин, визнає людину складною системою, яка саморозвивається за внутрішніми й зовнішніми законами. Варто зазначити, що це дає можливість формувати гуманні взаємини в освітньому середовищі, визначати засоби формування світогляду й емоційних якостей, вивчати особистість, яка навчається. Проте процеси саморозвитку, які гармонійно поєднані із самоосвітою, не є відокремленими від загальної системи підвищення кваліфікації, їх необхідно розглядати як її складник. І тут першочергового значення набуває рух особистості вчителя в умовах післядипломної освіти. Щоб забезпечити досягнення заданих цілей навчання та розвитку вчителя як мінімум потрібно, щоб вся система підвищення кваліфікації повернулася «обличчям» до вчителя. Наразі ми бачимо нову систему підвищення кваліфікації, але вона ще на стадії розвитку, і тому не завжди є зрозумілою для вчителя та ефективною в розвитку компетентностей.

В основі розвитку вчителя знаходиться компетентнісний підхід. У межах компетентнісного підходу вчителю необхідно опанувати окремі його напрямки:

- громадянознавчі знання, які в цілому стосуються філософських, культурних, політичних, економічних, правових, соціальних і морально-етичних аспектів суспільного життя;
- громадянські вміння та навички як необхідна умова для соціалізації особистості у різних сферах життя суспільства в цілому та держави зокрема;

• громадянські цінності, установки та ставлення, зокрема національні, демократичні та загальнолюдські (Чубінська, Петришин, 2024). Компетентнісний підхід спрямований на загальне багатогранне зростання особистості, не зосереджене на конкретній роботі. Він спрямований на довгострокову мету, яка передбачає розуміння вчителями необхідності власного зростання та розвитку себе як особистості. Учитель має розуміти, що професійний розвиток – це безперервний процес, який охоплює всі види формального та неформального навчання, досвід, який дає змогу всім педагогам зрозуміти, що результатом їхньої роботи є покращення навчання та благополуччя учнів (Нова українська школа, 2023).

Для досягнення мети дослідження викладачі кафедри історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка протягом року під час стаціонарних занять з вчителями шкіл м. Києва використовували метод спостереження. Цей метод дав нам можливість спостерігати і вивчати діяльність вчителів у процесі колективного обговорення проблем, що виникали під час їх взаємодії на заняттях та круглих столах. За допомогою спостереження ми вивчали роботу слухачів-вчителів під час лекцій, практичних занять, майстер-класів та інших форм навчання. У процесі спілкування з досвідченими і молодими педагогами ми одержали цікаві відомості, які дали нам можливість проаналізувати навчальний процес і виробити нові підходи та методики підвищення кваліфікації в галузі історичної та громадянської освіти.

Також важливу інформацію члени дослідницької групи кафедри отримали під час опитування вчителів в усній формі та через Google-форму. В онлайн-опитуванні взяли участь 998 вчителів історичної та громадянської галузі м. Києва. Ми використали напівструктуроване інтерв'ю, щоб зрозуміти думку вчителів про їхній професійний розвиток. Пріоритетними стали питання: Що для вас є мотивом для підвищення кваліфікації та розвитку громадянської компетентності? Яким формам підвищення кваліфікації ви надаєте перевагу? Укажіть напрями, за якими ви потребуєте підвищення кваліфікації. Яку тематику для професійного зростання ви обирали впродовж 2023 року?

Усна форма використовувалася у вигляді індивідуального та групового інтерв'ю, у цій ситуації необхідна була максимальна увага та чіткість у запитаннях та фіксації відповідей. Більш ефективною виявилось опитування через Google-форму. Відповіді були більш ґрунтовними та розлогими, що дало можливість зробити більш глибокий аналіз.

Розподіл респондентів за формами опитування в рамках нашого дослідження подано на Рисунку 1.

Рисунок 1. **Форми опитування вчителів м. Києва**

Складено автором самостійно

Слухачів, які взяли участь в опитуванні через Google-форму умовно було поділено на три категорії: 1 категорія – вчителі, які викладають у 5–6 класах, (вже впроваджують освітні принципи Нової української школи та елементи громадянської освіти); 2 категорія – вчителі, які викладають у 7–8 класах (перебувають на етапі переходу від традиційної шкільної системи до Нової української школи, на жаль, ще не почали впроваджувати принципи громадянської освіти, бо впевненні, що це буде відбуватись у старших класах); 3 категорія – вчителі, які викладають у 9–11 класах (де переважають традиційні підходи, методи та технології викладання та є предмет громадянська освіта в навантаженні).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження свідчать, що професійний розвиток відіграє важливу роль у покращенні професійного, особистісного та кар'єрного зростання вчителів, допомагаючи їм удосконалювати та переглядати свої навички, знання, ставлення та розуміння. Розвиток вчителів можна визначити як різноманітні види діяльності, в яких вчителі беруть участь, аби покращити свої навички викладання. Вони здебільшого зосереджуються на досвіді викладання, а також взаємодії з іншими колегами та рефлексії (Çetin, Bayraktı, 2019).

Відповідно до стандарту сучасного українського вчителя середньої школи, підвищення кваліфікації вчителів має бути спрямоване на розвиток конкретних компетентностей, зокрема: професійно-педагогічної, загальнокультурної, психологічно-фасилітативної, мовно-комунікативної, підприємницької, інформаційно-цифрової і надважливої – соціально-громадянської. У зазначеному документі чітко визначено, що діяльність вчителя як професіонала полягає в організації та вихованні учнів під час здобуття ними повної загальної освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання» (Професійний стандарт вчителя, 2020).

Сьогодні в Україні сформувалась така система підвищення кваліфікації, коли вчитель має великий вибір, де саме отримувати знання з тієї чи іншої дисципліни чи фаху. За останні п'ять років з'явилася велика кількість інституцій та громадських організацій, які отримали право пропонувати знання для підвищення кваліфікації вчителів, але чомусь це не привело до реального розвитку фахових компетентностей, зокрема й громадянської компетентності.

Громадянську компетентність необхідно розвивати в усіх вчителів-предметників, але в цій статті ми особливу увагу приділимо вчителям історії та громадянської освіти, оскільки саме на них покладаються великі надії щодо розвитку громадянських компетентностей в учнів як майбутніх громадян. Сьогодні громадяни України переживають велику трагедію – агресію російської федерації. У той же час ми повинні розвинути в наших вчителів, а через них і в учнів, громадянські цінності та почуття відданості власній країні. Однією з основних проблем, які проявилися в розвитку громадянської компетентності, часто є відсутність зв'язку між реальним становищем суспільства та програмами, які пропонують безліч різних громадських організацій та інституцій.

Громадська організація «Смарт освіта» у партнерстві з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за участі Інституту освітньої аналітики, громадської спілки «Ре:Освіта» й аналітичного центру «ОсвітАналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка організували та здійснили дослідження, в результаті цього дослідження було виявлено, що більшість учителів / ок (96%), які викладають у 5–6-х класах, пройшли відповідне підвищення кваліфікації, незважаючи на брак державного фінансування (Нова українська школа в 5–6-х класах, 2024). Однак, як зазначив освітній омбудсмен України, не всі, хто пройшов підвищення кваліфікації розуміють, що таке громадянська компетентність, як розвивати громадянськість в учнях

відповідно до концепції наскрізного навчання (Причини та наслідки купівлі документів, 2024).

Кафедра історичної та громадянської освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка активно працює над створенням умов для розвитку громадянської компетентності учителів історичної та громадянської галузі, зокрема викладачі створюють освітні та навчальні програми з підвищення кваліфікації, навчальні очні та дистанційні модулі, вебінари, посібники, методичні рекомендації та дидактичний матеріал. Науково-педагогічні працівники кафедри тісно співпрацюють з учителями, спільно з ними намагаються дати відповіді на питання, які виникають під час навчання. Сьогодні виникла нагальна потреба з урахуванням побажань вчителів та їхніх освітніх запитів вивчити ситуацію та сформувати комплексний підхід до підвищення кваліфікації щодо розвитку громадянської компетентності та наскрізного впровадження громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Для вивчення ситуації протягом 2023 р. ми здійснили аналіз програм, методичних рекомендацій, умов, в яких працюють вчителі історії, громадянської освіти.

У процесі усного опитування, дискусіях та під час колективного спілкування якісний аналіз виявив декілька аспектів, про які вчителі згадували у своїх розповідях про професійний розвиток та розвиток громадянської компетентності зокрема: мотивація професійного розвитку (внутрішня/зовнішня), форми та напрямки. Результати представлено на Рисунку 2. Більше 40% респондентів висловили бажання зростати професійно, незалежно від ситуації в країні, сім'ї, у них є розуміння необхідності володіти громадянською компетентністю; значно менше (близько 23%) вчителів заявили про бажання отримати нові знання з громадянської освіти та опанувати нові методики і технології навчання; незначна частина вчителів (близько 13% заявили, що підвищують кваліфікацію тому, що є вимоги за нормативними документами, але погоджуються, що громадянська компетентність є важливою в сучасних умовах). Варто визнати, що заробітна плата, яку отримують українські вчителі не задовольняє навіть їхні необхідні потреби, але про підвищення заробітної плати як мотивацію для підвищення кваліфікації зазначили лише 38% вчителів.

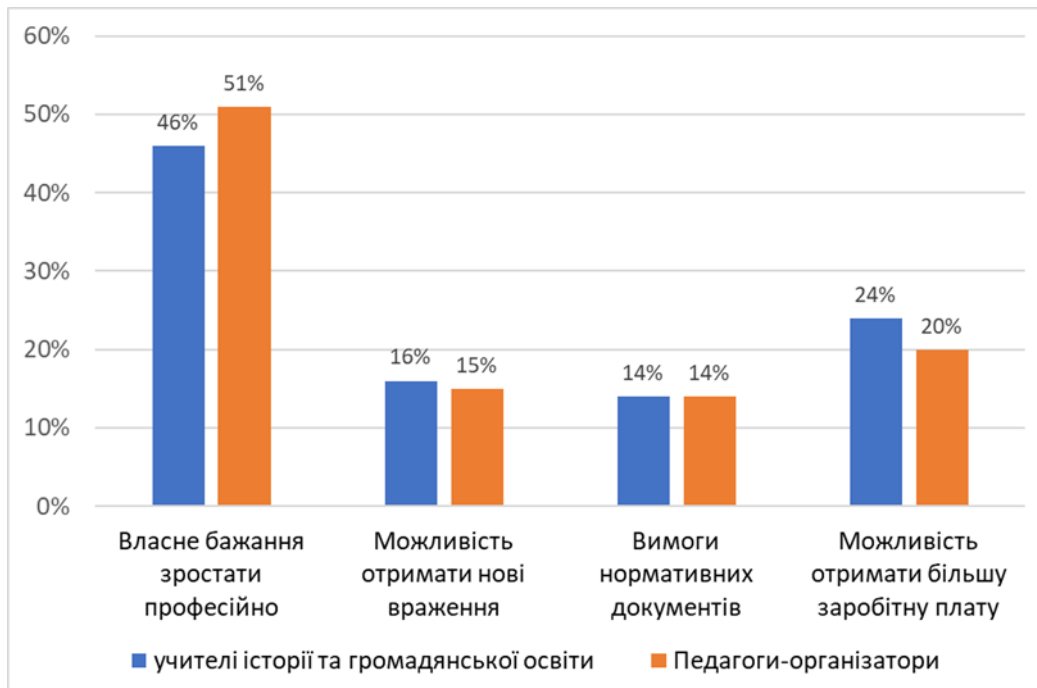

Рисунок 2. Що для Вас є мотивом для підвищення кваліфікації та розвитку громадянської компетентності?

Складено автором самостійно

Моніторинг розуміння необхідності розвивати громадянську компетентність шляхом підвищення кваліфікації вчителями історії та громадянської освіти показав:

1. Розуміють важливість постійного підвищення кваліфікації та розвитку громадянської компетентності серед вчителів 1 категорії – 41% респондентів; серед вчителів 2 категорії 47%; серед вчителів 3 категорії – 39%.

2. Вказали яким формам підвищення кваліфікації надають перевагу:

- 863 вчителі – очним курсам, де можна спілкуватись з викладачем;
- 524 вчителі – дистанційним курсам, вебінарам, тренінгам тощо;
- 258 вчителів – семінарам, де обговорюються проблемні питання і пропонуються варіанти їх розв’язання;
- 257 вчителів – обміну досвідом з іншими вчителями та зустрічі з науковцями – фахівцями в необхідній галузі;
- 69 вчителів – участь у програмах обмінів з вчителями в Україні та за кордоном (Рисунок 3).

Рисунок 3. Яким формам підвищення кваліфікації Ви надасте перевагу?
Складено автором самостійно

На прохання вказати теми, за якими вчителі найбільше хотіли б підвищувати власну фахову кваліфікацію ми отримали наступні відповіді (Рисунок 4):

- 974 особи відповіли, що прагнули б якнайкраще опанувати знання з громадянської освіти, який викладають та методиками навчання;
- 658 осіб заявили, що їх хвилює методика оцінювання навчальних досягнень з громадянської освіти в Новій українській школі та в традиційній старшій школі;
- 862 особи зазначили, що важливо опанувати навичками ІКТ для використання в професійній діяльності;
- 593 особи, наголосили, що важливим сьогодні є національно-патріотичне виховання, тому вони потребують методичної допомоги у викладанні цього компоненту, незалежно від предмету, який викладають;
- 437 осіб вважають, що в першу чергу необхідне знання стандарту загальної середньої освіти як основи роботи в закладах загальної середньої освіти;

- близько 250 осіб вказали також на важливість реалізації особистісно-орієнтованого підходу у навчанні, на розвиток наскрізних навичок (громадянських компетенцій, розв'язання проблем, навчання протягом життя, робота в команді тощо) та інтеграцію дітей з особливим освітніми потребами до процесу навчання (інклюзивне навчання)

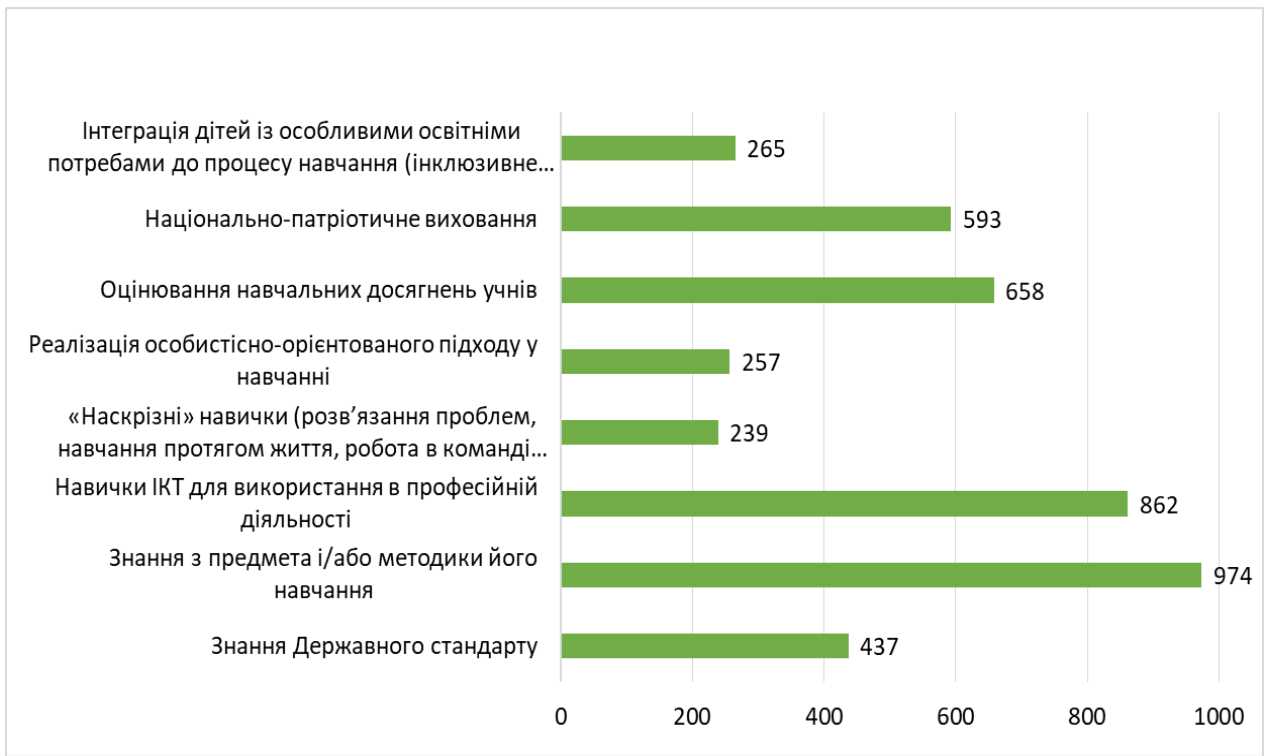

Рисунок 4. Укажіть теми, за якими Ви потребуєте підвищення кваліфікації
Складено автором самостійно

Проведене дослідження показало, що переважна більшість учителів історії та громадянської освіти прагнуть опанувати нові знання, добре розуміють, що професійний розвиток може сприяти глибоким змінам у викладанні, якщо він ґрунтується на аудиторній практиці, є безперервним і здійснюється у співпраці з іншими викладачами. Отже, у процесі дослідження було виявлено низку проблем, які гальмують процес розвитку громадянської компетентності вчителів історичної та громадянської галузі, а саме:

- відсутність інтересу вчителя до суспільного життя, віри в суспільні ідеали, у державу, цінності та особисті переконання;
- відсутність наступності в розробленні та здійсненні освітньої політики щодо впровадження громадянської освіти;
- наявність стереотипу, що питання громадянської освіти не потребує спеціальної уваги, а також знань в галузі історії, права, політики, суспільствознавства, державотворення;
- недостатнє розуміння методики наскрізного впровадження громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти;
- недостатнє розуміння принципів та методів застосування діяльнісного підходу у викладанні громадянознавчого компоненту;
- недостатність методичного інструментарію для розвитку громадянської компетентності вчителів;
- проблема оцінювання рівня громадянської компетентності.

Проаналізувавши опитування та спілкування з учителями історії та громадянської освіти закладів загальної середньої освіти м. Києва, ми визначили необхідні умови та

фактори для розвитку громадянської компетентності вчителів закладів загальної середньої освіти, а саме:

- розуміння комунікативної компетентності як важливої професійної цінності, показника професіоналізму;
- дотримання норм загальнолюдської моралі, правил професійної етики та етикету в спілкуванні з колегами, учнями та іншими людьми;
- взаємодія з громадськістю, визнання людської гідності, свободи, особистої самоцінності та законності як основи для вибору стратегії комунікації;
- опанування методикою наскрізного впровадження громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти відповідно до освітньої реформи та змін у програмах;
- адекватне сприйняття особистості співрозмовника та об'єктивна самооцінка;
- навчально-методичне забезпечення, конструювання зразків нової освітньої практики з метою самостійного розвитку громадянської компетентності вчителів історії та громадянської освіти;
- забезпечення науково-методичного супроводу упровадження наскрізної змістової лінії «Громадянська освіта» у предметній площині в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Ці висновки також підтверджуються дослідженням М. Михайліченко (2008), де також представлено практико-орієнтовану спрямованість занять з вчителями, зокрема з методики викладання предмету «Громадянська освіта» та громадянознавчих аспектів нових модульних програм з історії України (с. 102).

Отже, крім підходів та методики викладання предмету «Громадянська освіта» сучасний вчитель повинен розуміти власну громадянську ідентичність, державну приналежність, повагу до інших культур та етносів. Учитель повинен знати принципи демократії та бути здатним застосовувати їх у повсякденному житті, чітко розуміти значення національної пам'яті, особливостей її розвитку, впливу на суспільно-політичні процеси. Уміти донести до учнів знання про цінність прав та свобод людини, уміння відстоювати свої права та права інших; сприймати принципи рівності та недискримінації, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності тощо. Тільки тоді він зможе розвивати громадянські компетентності у своїх учнів та сприяти становленню справжніх громадян Української держави (Кравчинська, 2019).

Отже, професійний розвиток та громадянська позиція вчителя комплексно впливають на успішність учнів та розвиток у них громадянської позиції. Працює така умовна схема: професійний розвиток поглиблює знання та навички вчителя, відповідно, кращі знання та навички покращують викладання в класі, а звідси й покращене викладання підвищує успішність учнів. У ситуації, коли одна з ланок цього ланцюга є слабкою або зовсім відсутня, не варто очікувати кращого засвоєння знань учнями. Якщо вчитель не застосовує нові ідеї, методи, технології та підходи у викладанні в класі, то учні швидше за все не отримають користі від його професійного розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізувавши систему підвищення кваліфікації вчителів історії та громадянської освіти в післядипломній освіті та сприйняття ними процесу свого професійного розвитку, ми дійшли висновку, що її необхідно удосконалити шляхом розробки методичного інструментарію та з урахуванням змістовного наповнювання її компонентів. Важливо щоб відбувався цілісний особистісно професійний розвиток учителя, залучення до різних видів діяльності, реалізації сукупності організаційних, педагогічних та соціальних умов. Професійне та особистісне зростання вчителя – це безперервний процес, який починається від початку підготовки до професії і триває до кінця життя, процес, який реалізується в різні способи, що передбачає навчання вчителів новим знанням, умінням, стратегіям у відповідних сферах компетентності, зокрема в історичній та громадянській

галузі. Громадянська компетентність є необхідною впродовж усього життя вчителів й учнів, оскільки саме вони є тими, хто буде розбудовувати Українську державу та розвивати демократичні цінності.

Учителі повинні брати участь у заходах з професійного розвитку не лише для власного професійного та особистісного розвитку, але й для підвищення якості навчання учнів. Професійний розвиток вчителів є важливим тому, що він має значний вплив на переконання і практику вчителів, впливає на навчання учнів і реалізацію освітніх реформ, впливає на встановлення зв'язків між вчителями, зміцнення командної роботи та співпраці в класі, місцевій школі, на національному та ширшому рівні, впливає на визначення цілей.

Перспективи подальших досліджень. Особливої уваги потребує теоретичне обґрунтування моделі розвитку громадянської компетентності вчителів у процесі громадянської освіти.

Список використаної літератури

1. Бурау О. Ф., Смирнова М. О. Формування громадянської компетентності учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційні технології і засоби навчання. 2013. Том 38. № 6. С. 207–216. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v38i6.939>
2. Буренко В. М. Формування професійної компетентності вчителів на засадах андрагогічного підходу. *Освіта Закарпаття*. 2014. № 20. С. 75–79.
3. Головіна О. Професійний стандарт вчителя – міжнародний досвід. *Нова українська школа*. 31 грудня 2020. URL: <https://nus.org.ua/articles/profesiynyj-standart-vchytelya-mizhnarodnyj-dosvid/> (дата звернення: 02.06.2024).
4. Драновська С. В. Розвиток громадянської компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2019. С. 60–74.
5. Іванюк І. В. Виклики та проблеми впровадження громадянської освіти у навчально-виховний процес школи. *Постметодика*. 2012. № 6 (109). С. 49–56.
6. Кравчинська Т. С. Формування громадянської компетентності педагога Нової української школи. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. № 8 (37). С. 74–88. DOI: <https://doi.org/10.32405/2218-7650>
7. Марченко Н. Форми підвищення кваліфікації вчителів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2019. Вип 24. Том 2. С. 148–153. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/24.176839>
8. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. № 2 (25). С. 240–250. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-13>
9. Михайліченко М. В. Проблема визначення умов формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки* 2008. № 132. С. 102–110. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/1343/1/132-102-110.pdf> (дата звернення: 20.06.2024).
10. Нова українська школа в 5–6-х класах: виклики впровадження. Ключові знахідки й рекомендації за результатами дослідження. *Нова Українська школа*. 2024. URL: <https://nus.org.ua/news/materialy-doslidzhennya-nova-ukrayinska-shkola-v-5-6-h-klasa-h-vyklyky-vprovadzhennya-teper-dostupni-anglijskoyu-de-podyvytysya-j-zavantazhyty1/> (дата звернення: 24.06.2024).
11. Причини та наслідки купівлі документів про підвищення кваліфікації педагогів. *Освітній омбудсмен України*. 19 березня 2024. URL: <https://eo.gov.ua/prychyny-ta-naslidky-kupivli-dokumentiv-pro-pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohiv/2024/03/19/> (дата звернення: 01.06.2024).
12. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
13. Ратушняк Н. Громадянська компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічні науки та освіта*. 2022. Вип. XL–XLI. С. 85–90. URL: https://www.zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/zbirka.html (дата звернення: 05.06.2024).
14. Топалова С. Впровадження шкільної громадянської освіти: млявий процес і мінімальний результат. *LB.ua*. 2019. URL: https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/422053_vprovadzhennya_shkilnoi.html (дата звернення: 07.06.2024).
15. Чубінська А.-М., Петришин Т. Формування громадянської компетентності сучасного фахівця: аналіз термінів та основних понять. *Академічні візії*. 2024. Випуск 27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/22> (дата звернення: 14.06.2024).

16. Çetin C., Bayrakçı M. Teacher professional development models for effective teaching and learning in schools. *The Online Journal of Quality in Higher Education*. 2019. Volume 6. Issue 1. P. 32–38. URL: <https://tojqih.net/journals/tojqih/articles/v06i01/v06i01-04.pdf> (дата звернення: 17.06.2024).
17. Hudson-Ross S. Intertwining opportunities: participants' perceptions of professional growth within a multiple-site teacher education network at the secondary level. *Teaching and Teacher Education*. 2001. № 17. P. 433–454. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00005-1](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00005-1)

References

- Burau, O. F., Smyrnova M. O. (2013). Formuvannja ghromadjanskoji kompetentnosti uchniv zasobamy informacijno-komunikacijnykh tekhnologij [Formation of civic competence of students by means of information and communication technologies]. *Information Technologies and Learning Tools*, 38 (6), 207–216. <https://doi.org/10.33407/itlt.v38i6.939>
- Burenko, V. M. (2014). Formuvannja profesijnoji kompetentnosti vchyteliv na zasadakh andragoghichnogho pidkhotu [Formation of teachers' professional competence on the basis of andragogical approach]. *Osvita Zakarpattja*, 20, 75–79.
- Holovina, O. (2020, December 31). Profesijnij standart vchytelja – mizhnarodnyj dosvid [The professional standard of a teacher is international experience]. *New Ukrainian School*. <https://nus.org.ua/articles/profesijnij-standart-vchytelja-mizhnarodnyj-dosvid/>
- Dranovska, S. V. (2019). Rozvytok ghromadjanskoji kompetentnosti pedagoghiv v umovakh pisljadyplomnoji pedagoghichnoji osvity [The development of civic competence of teachers in the conditions of postgraduate pedagogical education]. In *Materiali Vseukrayinskoji naukovopraktichnoji konferenciji* (pp. 60–74). NVV KZ SOIPPO.
- Ivaniuk, I. V. (2012). Vykylyky ta problemy vprovadzhennja ghromadjanskoji osvity u navchaljno-vykhovnyj proces shkoly [Challenges and problems of introducing civic education into the educational process of the school]. *Postmetodyka*, 6 (109), 49–56.
- Kravchinska, T. S. (2019). Formuvannja ghromadjanskoji kompetentnosti pedagogha Novoji ukrajinskoji shkoly [Formation of Civil Competence of the Pedagogue of The New Ukrainian School]. *Bulletin of postgraduate education: collection of scientific works. Pedagogical Sciences Series*, 8 (37), 74–88. <https://doi.org/10.32405/2218-7650>
- Marchenko, N. F. (2019). pidvyshhennja kvalifikaciji vchyteliv [Forms of Improvement of Teachers Qualification]. *Aktualni pytannja ghumanitarnykh nauk. Pedagoghika*, 24 (2), 148–153. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/24.176839>
- Matusevych, T., Kolesnyk, L. (2019). Rozvytok ghromadjanskoji kompetentnosti v ramkakh koncepciji NUSh: suchasni vykylyky dlja pedagoghichnoji osvity [Developing Civic Competence within the New Ukrainian School Concept: Contemporary Challenges for Teacher Education]. *Filosofija osvity. Philosophy of Education*, 2 (25), 240–250. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-13>
- Mykhajlichenko, M. V. (2008). Problema vyznachennja umov formuvannja ghromadjanskoji kompetentnosti majbutnikh uchyteliv predmetiv ghumanitarnogho cyklu [The Problem of Determining the Conditions for the Formation of Civic Competence of Future Teachers of Humanities Subjects]. *Visnyk Cherkasjkogho universytetu. Serija Pedagoghichni nauky*, 132, 102–110. <https://eprints.cdu.edu.ua/1343/1/132-102-110.pdf>
- Nova ukrajinska shkola v 5–6-h klasah: viklyki vprovadzhennja. Ključovi znakhidky j rekomendaciji za rezul'tatamy doslidzhennja [The New Ukrainian School. Grades 5–6: implementation challenges. Key findings and recommendations based on the research] (2023). *New Ukrainian School*. <https://nus.org.ua/news/materialy-doslidzhennja-nova-ukrajinska-shkola-v-5-6-h-klasah-vyklyky-vprovadzhennja-teper-dostupni-anglijskoyu-de-podyvytysya-j-zavantazhyt/>
- Prychyny ta naslidky kupivli dokumentiv pro pidvyshhennja kvalifikaciji pedagoghiv [Causes and consequences of purchasing teacher training documents] (2024, March 19). *Educational Ombudsman of Ukraine*. <https://eo.gov.ua/prychyny-ta-naslidky-kupivli-dokumentiv-pro-pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohiv/2024/03/19/>
- Profesijnij standart za profesiyami «Vchitel pochatkovih klasiv zakladu zagalnoyi serednoyi osvity», «Vchitel zakladu zagalnoyi serednoyi osvity», «Vchitel z pochatkovoyi osvity (z diplomom molodshogo specialista)» [Professional standard for the «Teacher of primary classes of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Primary education teacher (with junior specialist diploma)»]* (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- Ratushnyak, N. (2022). Ghromadjanska kompetentnistj pedagogha v systemi pisljadyplomnoji pedagoghichnoji osvity [Civil competence of a teacher in the post-graduate teacher education system]. *Pedagoghichni nauky ta osvita*, XL–XLI, 85–90. https://www.zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/zbirka.html
- Topalova, S. (2019). Vprovadzhennja shkilnoji ghromadjanskoji osvity: mljavnyj proces i minimalnyj rezul'tat [Implementation of school civic education: sluggish process and minimal result]. *LB.ua*. https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/422053_vprovadzhennja_shkilnoi.html

- Chubinska, A.-M., & Petryshyn, T. (2023). Formuvannya gromadyanskoyi kompetentnosti suchasnogo fahivcy: analiz terminiv ta osnovnih ponyat [The formation of modern specialist's civil competence: analysis of terms and main concepts]. *Academic Visions*, 27. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/735>
- Çetin, C., Bayrakcı, M. (2019). Teacher professional development models for effective teaching and learning in schools. *The Online Journal of Quality in Higher Education*, 6, (1), 32–38. <https://tojkih.net/journals/tojkih/articles/v06i01/v06i01-04.pdf>
- Hudson-Ross, S. (2001). Intertwining opportunities: participants' perceptions of professional growth within a multiple-site teacher education network at the secondary level. *Teaching and Teacher Education*, 17, 433–454. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00005-1](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00005-1)

Стаття надійшла до редакції 1.07.2024

Прийнято до друку 31.10.2024

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF HISTORY AND CIVIC EDUCATION TEACHERS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Oksana Salata

<https://orcid.org/0000-0003-2498-1483>

Doctor of History, professor,

Head of the Department of Historical and Civic Education

of the Institute of Postgraduate Education,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

17 Pavlo Tychynyna Ave. 02152 Kyiv, Ukraine,

o.salata@kubg.edu.ua

The article examines the development of civic competence of history and civic education teachers in the system of in-service training as a necessary condition for the development of civil society in Ukraine. The purpose of the study is to analyze the system of in-service training of history and civic education teachers in postgraduate education and their perception of their professional development process, as well as to reveal the main aspects of motivation to improve their skills and develop the civic competence of history and civic education teachers. It is shown that anthropologism as a scientific concept that considers the individual as a subject of educational activity and social relations, recognizes a person as a complex system that develops itself according to internal and external laws, is of methodological importance for in-service training in the system of postgraduate education. In the course of the study, the methods of observation, oral communication and analysis were used. The problems and difficulties of cross-cutting civic education in the educational process and the subject area of each of the subjects taught in general secondary education institutions are shown. The study has shown that the vast majority of history and civic education teachers are eager to acquire new knowledge, are well aware that professional development can contribute to profound changes in teaching if it is based on classroom practice, is continuous and is carried out in collaboration with other teachers. The vast majority of teachers understand that when they learn and develop their own competencies, they transform their knowledge into practice for the benefit of their students' development.

Keywords: civic education, civic competence, in-service training, professional development, teachers.